

Αφομοίωση και εναρμόνιση: Διαπολιτιστικές επιδράσεις στις οικογενειακές αξίες των Ελλήνων της διασποράς

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Λ. ΜΥΛΩΝΑΣ

Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι επιπολιτιστικοί μηχανισμοί της αφομοίωσης και της εναρμόνισης, που εξυπηρετούν την προσαρμογή του ατόμου κατά τη διαδικασία επαφής των πολιτισμών, μελετήθηκαν στην παρούσα έρευνα υπό το πρίσμα της παραδοσιακότητας των αξιών Ελλήνων της διασποράς και της αλλαγής στις αξίες αυτές, ανάλογα με τον επιπολιτιστικό μηχανισμό που παρατηρείται σε τρεις χώρες υποδοχής (Έλληνες της διασποράς στον Καναδά, στην Ολλανδία και στη Γερμανία) σε σύγκριση με ομάδες μη-επιπολιτισζόμενων ατόμων (Ελλάδα: αγροτικές και αστικός πληθυσμός και Καναδάς: Αγγλο-Καναδοί). Το βασικό ερώτημα εστιάστηκε στο αν οι πολιτισμοί υποδοχής που υιοθετούν επιπολιτιστικά πρότυπα αφομοίωσης (Ολλανδία, Γερμανία) επιδρούν με διαφορετικό τρόπο στις παραδοσιακές αξίες των Ελλήνων της διασποράς από αυτούς που υιοθετούν επιπολιτιστικά πρότυπα εναρμόνισης (Καναδάς). Τα ευρήματα κατέδειξαν, σε σύγκριση και με τις ομάδες ελέγχου, μια επιπολιτιστικού τύπου επίδραση στις παραδοσιακές αξίες μεταξύ των χωρών υποδοχής, με υψηλότερη διατήρηση των παραδοσιακών αξιών στον Καναδά. Τα αποτελέσματα συζητώνται με βάση τις επιδράσεις «απόρριψης-εκμάθησης» σύμφωνα με το επιπολιτιστικό μοντέλο του Berry καθώς και με βάση τους τρόπους μετάδοσης των επιπολιτιστικών μηνυμάτων των χωρών υποδοχής, οι οποίοι και πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στην οποιαδήποτε διαπολιτιστικού τύπου ερευνητική προσέγγιση.

Λέξεις-κλειδιά: Αφομοίωση, εναρμόνιση, οικογενειακές αξίες, επιπολιτιστικές επιδράσεις.

Στο χώρο της Κοινωνικής Ψυχολογίας, μεγάλω το τμήμα της βιβλιογραφίας αναφέρεται στις αξίες, τη σταθερότητα ή την αλλαγή τους, την κεντρική ή όχι θέση τους στην προσωπικότητα του ατόμου. Είναι επίσης γεγονός ότι η διαπολιτιστική προσέγγιση πολλών κοινωνικο-ψυχολογικών ερευνητικών χώρων έχει οδηγήσει σε νέους κοινούς δρόμους την Κοινωνική και τη Διαπολιτιστική Ψυχολογία.

Η κεντρική παράμετρος στο «οικολογικό-πολιτιστικό πρότυπο» του Berry (1980), αυτό δηλαδή της προσαρμογής του ατόμου στο φυσικό του περιβάλλον με μορφές που ανταποκρίνονται στις βιολογικές, πολιτιστικές και ψυχολογικές

ανάγκες του, μοιάζει να αποτελεί μόνον ένα γενικό θεωρητικό πλαίσιο όταν κανείς αναλογισθεί το εύρος των νέων συμπερασμάτων που επιβεβαιώνουν, αλλά και εξειδικεύουν τρομερά την αντίστοιχη θεωρία. Για παράδειγμα, ο βαθμός της ανθρώπινης επαφής, σύμφωνα με το οικολογικό πλαίσιο του Berry, αποτελεί ιδιαίτερα σημαντικό παράγοντα προσαρμογής: σύμφωνα με τον Γεώργα (1995, Τόμος Α', σ. 87), «Το αξίωμα είναι ότι όσο περισσότερη επαφή υπάρχει μεταξύ του ατόμου και των προσώπων του περιβάλλοντός του, τόσο περισσότερο επηρεάζονται και διαφοροποιούνται οι ψυχολογικές ιδιότητές του». Στο οικολογικό-ψυχολογικό πρότυπο του

Γεώργα (1995), emphaticά τονίζεται ότι οι θεσμοί και η οργάνωση της κοινωνίας, ως παράμετροι που επηρεάζουν τις ψυχολογικές ιδιότητες του ατόμου, είναι άμεσα εξαρτημένες από το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο λειτουργεί και αναπτύσσεται το άτομο.

Δεχόμενοι ότι οι επιπολιτιστικοί μηχανισμοί της αφομοίωσης, της εναρμόνισης ή και του διαχωρισμού και της περιθωριοποίησης (Georgas & Papastyliaiou, 1996) σχετίζονται με τις αξίες των επιπολιτιζόμενων ατόμων, μπορούμε, θεωρητικά τουλάχιστον, να αναφερόμαστε στην «αφομοίωση» και στην «εναρμόνιση» αξιών κατά τον ίδιο τρόπο με τον οποίον αναφερόμαστε στην αφομοίωση ή εναρμόνιση προσωπικότητας κατά τη διαδικασία της επαφής των πολιτισμών (Berry, 1980. Feldman & Newcomb, 1969. Furnham & Bochner, 1990. Georgas, Berry, Shaw, Christakopoulou, & Mylonas, 1996¹, κ.ά.). Μιλώντας για διαδικασίες τέτοιου τύπου, δεχόμαστε ότι οι αξίες είναι δυνατό να μεταβάλλονται με διαφορετικό τρόπο κάτω από διαφορετικού τύπου επιπολιτιστική συνθήκη ή διαδικασία επαφής πολιτισμών. Η αλλαγή των αξιών έχει μελετηθεί αρχικά σε ενδοπολιτιστικά πλαίσια. Για την περίπτωση της Ελλάδας, ο Γεώργας από το 1989 (Georgas, 1989) αναφέρεται στις ραγδαίες αλλαγές κυρίως των οικογενειακών αξιών, ενώ και σε άλλους πολιτισμούς οι αλλαγές στις αξίες επίσης καταδεικνύονται σε μεγάλο βαθμό από πολλούς ερευνητές όπως ο Feather (1975, 1986), οι Furnham και Bochner (1990), ο Rokeach (1973, 1976), κ.ά. Βεβαίως, είναι πολύ σημαντικός ο έλεγχος της αλλαγής των αξιών (Γεώργας, Χριστακοπούλου, Μυλωνάς, & Schwarz, 1992), και μάλιστα των οικογενειακών αξιών, σε διαπολιτιστικά πλαίσια (Georgas et al., 1996), ειδικά όταν η αλλαγή αυτή γίνεται κάτω από διαφορετικού τύπου επιπολιτιστική επίδραση.

Το ζήτημα που συνδέεται άμεσα με τον επι-

πολιτισμό αξιών είναι αυτό της συγκεκριμένης «επιπολιτιστικής πολιτικής» που ακολουθούν οι χώρες υποδοχής σε επίπεδο αλληλεπίδρασης των «ντόπιων» και των «ενσωματούμενων» πληθυσμών (Berry, 1997). Η αλληλεπίδραση αυτή καθορίζεται από τις εθνικές ταυτότητες των ομάδων που κατά τη διαδικασία επιπολιτισμού έρχονται σε επαφή και, επίσης, από την τακτική του επιπολιτισμού που εφαρμόζει το άτομο (Georgas et al., 1996). Βέβαια, μας ενδιαφέρουν και άλλοι ανεξάρτητοι παράγοντες, οι οποίοι είναι δυνατό να επιδρούν στη διαδικασία, όπως αυτοί του φύλου και της ηλικίας-γενιάς των «ενσωματούμενων» και των ήδη «ενσωματωμένων» πληθυσμών. Οι παράγοντες αυτοί λειτουργούν ως ανεξάρτητες μεταβλητές στο παραγοντικό σχέδιο της έρευνας, λόγω της αδυναμίας πειραματικού χειρισμού τους. Στην περίπτωση αυτή, ξεκινώντας με βάση τις επιπολιτιστικές διαφοροποιήσεις που είναι πιθανό να παρατηρούνται ανάλογα με τη χώρα υποδοχής, όπως σε χώρες της Κεντρικής Ευρώπης σε αντιδιαστολή με τον Καναδά (Georgas et al., 1996), η κύρια υπόθεση της όλης ερευνητικής διαδικασίας μπορεί να συνοψισθεί ως ακολούθως:

Οι Έλληνες της διασποράς που έχουν εγκατασταθεί στον Καναδά, μια χώρα υποδοχής με δεδομένη και δηλωμένη την επιπολιτιστική πολιτική της εναρμόνισης, θα αλλάζουν λιγότερο τις παραδοσιακές τους αξίες από την πρώτη στη δεύτερη γενιά, ενώ οι Έλληνες της διασποράς στις χώρες της Ευρώπης, όπου εφαρμόζονται κυρίως αφομοιωτικού τύπου επιπολιτιστικά μοντέλα, θα αλλάζουν περισσότερο τις αξίες αυτές ανάμεσα στις δύο γενιές. Η λογική της αφομοιωτικού τύπου επιπολιτιστικής διαδικασίας γίνεται αντιληπτή αν αναλογισθούμε ότι οι στόχοι της ύπαρξης των πληθυσμών αυτών στις διάφορες χώρες υποδοχής συνιστούν, σύμφωνα και με τις δύο επιπολιτιζόμενες πλευρές, κυρίως εργασιακούς στόχους. Η «εντύπωση» αυτή είναι άμεσα

¹ Σημείωση 1: Μέρος της παρούσας εργασίας βασίζεται στη μελέτη των Georgas, J., Berry, J.W., Shaw, A., Christakopoulou, S., & Mylonas, K. (1996) Acculturation of Greek Family Values. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 27, 329-338

εξαρτημένη από την αντιμετώπιση που τα κράτη υποδοχής και οι πολίτες τους δείχνουν προς τους «ξένους». Σε σύγκριση προς αυτές τις ομάδες που ζουν σε ξένες χώρες οι ομάδες που θα λειτουργούσαν ως ομάδες ελέγχου στη συγκεκριμένη ερευνητική διαδικασία, θα έπρεπε να μην έχουν δεχθεί επιπολιτιστικές επιδράσεις αλλά και να παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις ως προς τις αξίες τους (Georgas et al., 1996) (οι ομάδες αυτές είναι απαραίτητες για να μπορέσουμε να συγκρίνουμε μεταξύ των διαφοροποιήσεων των αξιών ως προς τις ομάδες-στόχους, δηλαδή τους Έλληνες της διασποράς στον Καναδά και σε χώρες της Ευρώπης (Ολλανδία, Γερμανία). Έτσι, οι αξίες Ελλήνων σε αγροτικές και αστικές περιοχές στην Ελλάδα λειτούργησαν ως μετρήσεις ομάδας ελέγχου ως προς την ενδοπολιτιστική γενική διαφοροποίηση των παραδοσιακών αξιών. Το ίδιο ισχύει για τις αξίες των Αγγλο-Καναδών, οι οποίες λειτούργησαν ως μετρήσεις ομάδας ελέγχου, και πάλι με την προαναφερθείσα λογική.

Καθώς η οικογένεια, σύμφωνα με την Kagitcibasi (1990), είναι πολύ κεντρικός θεσμός σε κάθε πολιτισμό αλλά τείνει σε αλλαγές, οι μετρήσεις σε οικογενειακά πλαίσια εξυπηρετούν τον έλεγχο του επιπολιτισμού και γενικότερα των διαπολιτιστικών ερευνών. Έτσι, είναι δυνατόν να θεωρήσουμε ότι οι παραδοσιακές ελληνικές αξίες αλλάζουν από γενιά σε γενιά και ενδοπολιτιστικά (Γεώργας & Παπαστυλιανού, 1993, Georgas & Papastyliaou, 1996) και ταυτοχρόνως, να επιχειρήσουμε να δούμε τις αλλαγές αυτές κάτω από το πρίσμα της διαπολιτιστικής προσέγγισης. Θεωρήσαμε, λόγω της παραδοσιακότητας των ελληνικών οικογενειακών αξιών, πιθανές τις διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα δύο φύλα, καθώς και σε ηλικιακές φάσεις. Οι ερευνητικές υποθέσεις συνοψίζονται ως ακολούθως:

1. Οι ελληνικές παραδοσιακές αξίες αναμένεται να γίνονται περισσότερο αποδεκτές από Έλληνες της διασποράς που έχουν εγκατασταθεί στον Καναδά, χώρα υποδοχής που εφαρμόζει την επιπολιτιστική τακτική της εναρμόνισης, σε σύγκριση με τους Έλληνες της διασποράς σε Ευρωπαϊκές χώρες (Ολλανδία, Γερμανία), που εφαρμόζουν την επιπολιτιστική τακτική της αφο-

μοίωσης. Οι ομάδες ελέγχου θα βρίσκονται στα δύο άκρα ως προς την αποδοχή των ελληνικών παραδοσιακών οικογενειακών αξιών, με την ελληνική ομάδα να εκπροσωπεί τις παραδοσιακές οικογενειακές αξίες και τους Αγγλο-Καναδούς να μην τις εκπροσωπούν. Η ηλικία των συμμετεχόντων θεωρείται ότι είναι δυνατόν να αλληλεπιδρά με τον παράγοντα χώρα εγκατάστασης, μια και τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας διατηρούν σε μεγαλύτερο βαθμό τις παραδοσιακές αξίες αλλά δέχθηκαν και σε μεγαλύτερο βαθμό την επιπολιτιστική επίδραση.

2. Οι Έλληνες της διασποράς της πρώτης γενιάς αναμένεται να αποδέχονται περισσότερο τις παραδοσιακές οικογενειακές αξίες από τους Έλληνες της διασποράς της δεύτερης γενιάς.

Μέθοδος

Δείγμα

Συνολικά συνελέγησαν στοιχεία από 10 ομάδες Ελλήνων της διασποράς ανάλογα με τη χώρα εγκατάστασης (Καναδάς, Ολλανδία, Γερμανία), την ηλικία (μεγαλύτεροι και νεότεροι), τη γενιά (πρώτη και δεύτερη γενιά μεταναστών), ενώ επίσης συνελέγησαν στοιχεία από 6 ομάδες μη-μεταναστών, δηλαδή Ελλήνων σε αστικές και μη-αστικές περιοχές της Ελλάδας και Αγγλο-Καναδών, μεγαλύτερων και νεότερων και στις δύο περιπτώσεις.

Για τα δείγματα από την Ολλανδία, τη Γερμανία και την Ελλάδα, οι νεότεροι σε ηλικία συμμετέχοντες ήταν παιδιά των μεγαλύτερων σε ηλικία συμμετεχόντων ενώ δε συνέβη το ίδιο σε όλες τις περιπτώσεις για τους μεγαλύτερους και νεότερους συμμετέχοντες στα δείγματα από τον Καναδά. Για όλα τα δείγματα, οι συμμετέχοντες διαχωρίστηκαν στις ομάδες των μεγαλύτερων και νεότερων, ex post facto, με σημείο τομής την ηλικία των 25 ετών. Συνολικά συμμετείχαν 951 άτομα.

Ειδικά, συμμετείχαν από τον Καναδά 126 Έλληνες, πρώτης (N=53) και δεύτερης γενιάς (N=73), νεότεροι (N=65) και μεγαλύτεροι (N=61) σε ηλικία και για τις δύο γενιές. Επίσης,

συμμετείχαν από την Ολλανδία 53 Έλληνες, πρώτης γενιάς (N=44) με μεγαλύτερους (N=34) και νεότερους (N=10) σε ηλικία και δεύτερης γενιάς μόνο με νεότερους σε ηλικία (N=9). Από τη Γερμανία, συμμετείχαν 148 Έλληνες, πρώτης γενιάς (N=139) με μεγαλύτερους (N=108) και νεότερους (N=31) σε ηλικία και δεύτερης γενιάς μόνο με νεότερους σε ηλικία (N=9). Τέλος, συμμετείχαν από την Ελλάδα 584 Έλληνες, νεότεροι (N=252) και μεγαλύτεροι (N=332) σε ηλικία, προερχόμενοι από αγροτικές και αστικές περιοχές και στις δύο περιπτώσεις και 40 Αγγλο-Καναδοί, νεότεροι (N=25) και μεγαλύτεροι (N=15) σε ηλικία.

Μέσα συλλογής δεδομένων

Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε για τη μέτρηση των παραδοσιακών αξιών περιλάμβανε 65 προτάσεις, οι οποίες είχαν τη μορφή: «Ο πατέρας θα πρέπει να είναι αρχηγός της οικογένειας», «Η θέση της μητέρας είναι στο σπίτι», «Τα παιδιά δεν πρέπει να έχουν μυστικά από τους γονείς τους», κ.λπ. Η έκφραση θα πρέπει χρησιμοποιούνταν σταθερά σε όλες τις προτάσεις. Η μετρική κλίμακα ήταν πενταβάθμια τύπου Likert (από «Συμφωνώ Απόλυτα» έως «Διαφωνώ Απόλυτα»), με το υψηλότερο άκρο της (5) σε συμφωνία με τις παραδοσιακές υπό μέτρηση αξίες. Οι 65 προτάσεις που χρησιμοποιήθηκαν είχαν προκύψει από έρευνες του Γεώργια (Georgas, 1989, 1991) στα πλαίσια των οικογενειακών αξιών, στις οποίες είχαν εξεταστεί, μέσω μεγαλύτερου αριθμού ερωτημάτων, οι παραγοντικές δομές των αξιών αυτών. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των παραγοντικών αναλύσεων για τα δεδομένα των ερευνών αυτών, ο κυριότερος παράγοντας, ο οποίος μάλιστα και εξηγούσε το 50% της διασποράς των τιμών, ήταν οι «Παραδοσιακοί-Ιεραρχικοί ρόλοι πατέρα-μητέρας», ενώ προέκυπταν ακόμη οι παράγοντες «Υποχρεώσεις των παιδιών απέναντι στην οικογένεια», «Γονεϊκός έλεγχος» και «Φιλότητος». Οι προτάσεις που διαμόρφωναν τους παράγοντες αυτούς είχαν φορτία μεγαλύτερα του 0.50. Οι συγκεκριμένες αυτές 65 προτάσεις χρησιμοποιήθηκαν για τη μέτρηση των παραδοσιακών αξιών και στην παρούσα έρευνα. Αν και

υπολογίσθηκαν επιμέρους συνολικές τιμές παραδοσιακότητας για κάθε παράγοντα, στην παρούσα ανάλυση χρησιμοποιήθηκε ως δείκτης αποδοχής των παραδοσιακών οικογενειακών αξιών η τιμή που προέκυπτε από το σύνολο των ερωτημάτων καθώς το συγκεκριμένο μέσο μέτρησης αξιών βρισκόταν τότε στο στάδιο κατασκευής του. Πρέπει να σημειωθεί ότι η «Κλίμακα Οικογενειακών Αξιών» του Γεώργια έχει καταλήξει σε 21 προτάσεις, με βάση τα αποτελέσματα διαδοχικών ερευνών στο χώρο αυτό, και εξακολουθεί να αποτελεί αντικείμενο θεωρητικού και ψυχομετρικού ελέγχου.

Αποτελέσματα

Για να προβούμε σε έλεγχο των αντίστοιχων υποθέσεων, χρησιμοποιήσαμε μονοπαραγοντικά και διπαραγοντικά σχέδια ανάλυσης διακύμανσης, ενσωματώνοντας σε κάποιες περιπτώσεις και τη συμμεταβολή της ηλικίας των συμμετεχόντων (με τη μορφή της ασυνεχούς αριθμητικής μεταβλητής). Επίσης, χρησιμοποιήθηκαν, διερευνητικά, συναφειακές προσεγγίσεις ενώ ελέγχθηκε και η πιθανή κύρια επίδραση του παράγοντα Φύλο.

Αρχικά, γενικές διαφοροποιήσεις ως προς το μέσο όρο αποδοχής των αξιών ανάμεσα στα δύο φύλα δεν παρατηρήθηκαν, αν και αναμέναμε διαφορές που θα οφείλονταν μόνο και μόνο στην ιδιαιτερότητα των παραδοσιακών ελληνικών αξιών. Η διαδικασία επιπολιτισμού από μόνη της, μειώνοντας τις emphάσεις σε συγκεκριμένες παραδοσιακές αξίες, είναι δυνατόν να λειτουργήσει ως στοιχείο συσκότισης κάποιων σχετικών με το φύλο ευρημάτων.

Ως προς τον παράγοντα «Χώρα», οι Έλληνες των αγροτικών περιοχών της Ελλάδας, και μάλιστα οι μεγάλοι σε ηλικία, θεωρητικά αποτελούν το παραδοσιακό «άκρο» ως προς τις αξίες που μετρήθηκαν με αμέσως επόμενη βαθμίδα τους Έλληνες στις αστικές περιοχές της Ελλάδας. Το άλλο άκρο θεωρητικά καταλαμβάνεται από τους Αγγλο-Καναδούς. Οι θεωρητικές αυτές θέσεις επιβεβαιώθηκαν σε μεγάλο τμήμα τους από τα δεδομένα, όπως περιγράφεται παρακάτω.

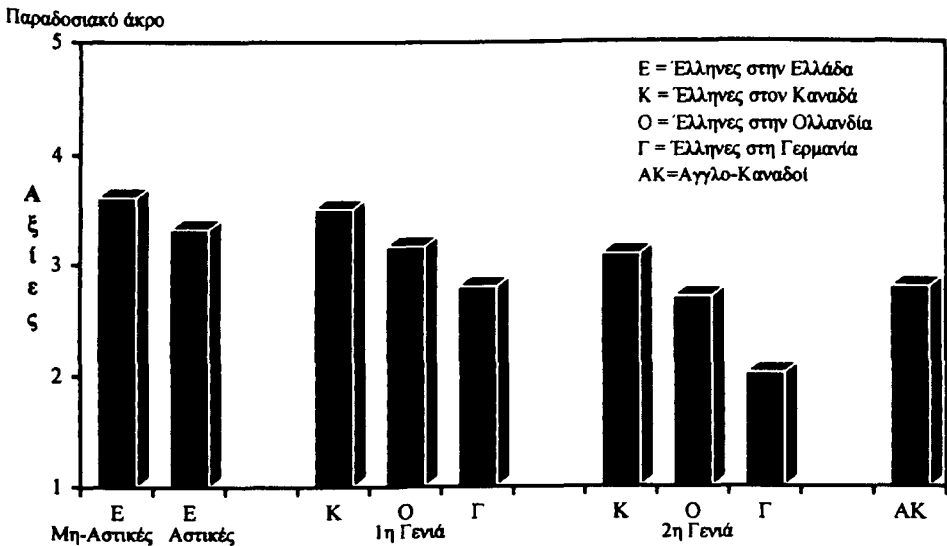
Επειδή παρατηρήθηκαν μικροί αλλά αντίστροφοι δείκτες συνάφειας Pearson r στα δείγ-

ματα των μεγαλύτερων ($r=0.14$) και των νεοτέρων ($r=-0.08$), ανάμεσα στις μετρήσεις «ηλικία των συμμετεχόντων» και «δείκτης συμφωνίας με τις παραδοσιακές αξίες», θεωρήθηκε ότι η ηλικία των συμμετεχόντων θα έπρεπε να χρησιμοποιηθεί ως συμμεταβλητή στο παραγοντικό σχέδιο ανάλυσης διακύμανσης. Οι διορθωμένοι για τη συμμεταβολή αυτή μέσοι όροι δεν απείχαν από τους αρχικούς παρά ελάχιστα.

Προχωρώντας σε σχέδιο ανάλυσης διακύμανσης στο οποίο οι ανεξάρτητες μεταβλητές ήταν οι 4 χώρες και οι 2 ηλικιακές ομάδες παρατηρήθηκε στατιστικώς σημαντική κύρια επίδραση της χώρας ως προς το μέσο όρο αποδοχής των παραδοσιακών αξιών, η οποία και παρουσιάζεται στο Σχήμα 1 (το αριστερό άκρο, θεωρητικά τουλάχιστον θα έπρεπε να αντιπροσωπεύει το παραδοσιακό τμήμα του συνολικού δείγματος, ενώ προχωρώντας προς τα δεξιά η αποδοχή των παραδοσιακών ελληνικών αξιών αναμενόταν να είναι ασθενέστερη). Αυτή ακριβώς η επιπολιτιστική επίδραση [$F(3,926)=34.20$,

$p<0.001$] επιτείνεται λόγω των παρατηρούμενων διαφορών μεταξύ μεγαλύτερων και νεοτέρων συμμετεχόντων στο σύνολό τους [$F(1,926)=17.60$, $p<0.001$]. Με βάση τα αποτελέσματα αυτά, επιβεβαιώθηκε, εν μέρει, η πρώτη ερευνητική υπόθεση.

Στη συνέχεια, συνενώθηκαν, για όλους τους Έλληνες της διασποράς, τα δεδομένα της πρώτης γενιάς και, ξεχωριστά, τα δεδομένα της δεύτερης γενιάς και, επιχειρήθηκε σύγκριση, μέσω ανάλυσης διακύμανσης, μεταξύ των μέσων όρων αποδοχής των παραδοσιακών οικογενειακών αξιών, με ανεξάρτητη μεταβλητή τη γενιά. Στις περιπτώσεις αυτές, η χρησιμοποίηση της ηλικίας ως συμμεταβλητής στα συγκεκριμένα μοντέλα, θα ήταν δυνατόν να αποτελέσει απορρυθμιστικό παράγοντα, καθώς η πρώτη γενιά είναι εκ των πραγμάτων μεγαλύτερη σε ηλικία από τη δεύτερη. Έτσι, αφαιρώντας τη συμμεταβολή αυτή από το παραγοντικό σχέδιο και συγκρίνοντας μεταξύ πρώτης και δεύτερης γενιάς, παρουσιάστηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Σχήμα 1
Μέσοι όροι ελληνικών παραδοσιακών αξιών κατά χώρα και γενιά

[$F(1,344)=10.80$, $p<0.001$]. Στην περίπτωση αυτή, η πρώτη γενιά μεταναστών, στο σύνολό της, παρουσίασε υψηλότερες παραδοσιακές αξίες από τη δεύτερη, ενώ συνδυάζοντας τα δεδομένα πρώτης και δεύτερης γενιάς και ταυτόχρονα διαφοροποιώντας μεταξύ των μεταναστών στον Καναδά και στις ευρωπαϊκές χώρες, καταλήξαμε και πάλι σε στατιστικά σημαντικές διαφορές [$F(1,340)=28.10$, $p<0.001$] μεταξύ των μέσων όρων αποδοχής των παραδοσιακών οικογενειακών αξιών, με υψηλότερη αποδοχή των αξιών αυτών εκ μέρους των Ελλήνων μεταναστών στον Καναδά. Τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαίωσαν τη δεύτερη ερευνητική μας υπόθεση.

Συνοψίζοντας, οι Έλληνες στον Καναδά (ανεξαρτήτως γενιάς και ηλικιακής φάσης) διέφεραν από τους Έλληνες της διασποράς στις δύο ευρωπαϊκές χώρες ως προς την αποδοχή των ελληνικών παραδοσιακών αξιών. Η διαφορά μέσω των όρων ως προς την αποδοχή των αξιών αυτών μεταξύ πρώτης και δεύτερης γενιάς, ανάλογα και με το επιπολιτιστικό μοντέλο, ήταν της τάξης του 0.43 για τους Έλληνες στον Καναδά και της τάξης του 0.66 για τους Έλληνες στις δύο ευρωπαϊκές χώρες: ο μέσος όρος αποδοχής των παραδοσιακών οικογενειακών αξιών ήταν 3.52 για τους Έλληνες στον Καναδά (πρώτη γενιά μεταναστών) και 3.09 για τη δεύτερη γενιά Ελλήνων μεταναστών στον Καναδά. Αντιστοίχως, ο συγκεντρωτικός μέσος όρος αποδοχής των παραδοσιακών οικογενειακών αξιών ήταν 2.99 για τους Έλληνες στην Ολλανδία και Γερμανία (πρώτη γενιά μεταναστών) και 2.36 για τη δεύτερη γενιά Ελλήνων μεταναστών στις ίδιες χώρες. Φαίνεται, δηλαδή, να υπάρχει μια πτωτική τάση, μεταξύ πρώτης και δεύτερης γενιάς, λίγο εντονότερη στην περίπτωση των ευρωπαϊκών χωρών, δηλώνοντας μεγαλύτερη απομάκρυνση της δεύτερης γενιάς Ελλήνων μεταναστών στις δύο ευρωπαϊκές χώρες από τις παραδοσιακές οικογενειακές αξίες. Όμως, στο αντίστοιχο διπαραγοντικό σχέδιο ανάλυσης διακύμανσης, η αλληλεπίδραση των παραγόντων χώρα και γενιά δε βρέθηκε να είναι στατιστικά σημαντική, πιθανώς και λόγω του μικρού αριθμού Ελλήνων δεύτερης γενιάς στην Ολλανδία και στη Γερμανία.

Συμπεράσματα

Η παρούσα έρευνα έδειξε ότι οι αξίες μεταβάλλονται συστηματικά, όχι μόνο λόγω επιπολιτισμού αλλά και μεταξύ γενεών, ενδοπολιτιστικά αλλά και ενδοοικογενειακά (μεταξύ πρώτης και δεύτερης γενιάς). Η απόρριψη-εκμάθηση των πολιτιστικών παραμέτρων, διαδικασία που εντάσσεται στα πλαίσια του «οικολογικού-πολιτιστικού προτύπου» του Berry (1979) και που φαίνεται να είναι γενική για τα επιπολιτιστικά ψυχολογικά φαινόμενα, δείχνει να ισχύει και στην περίπτωση των αξιών (Georgas et al., 1996).

Αν και αναμέναμε μεγαλύτερες διαφοροποιήσεις ανάμεσα σε ηλικιακές ομάδες καθώς και διαφυλικά, λόγω της φύσης των υπό μέτρηση αξιών, οι διαφορές αυτές δεν ήταν ιδιαίτερα έντονες για τις ηλικιακές ομάδες ενώ δεν παρατηρήθηκαν καθόλου ανάμεσα στα δύο φύλα. Το πιθανότερο είναι ότι η ίδια η επιπολιτιστική διαδικασία έχει επίδραση στον τρόπο με τον οποίο μεταβάλλουν τις αξίες τους οι θεωρητικά παραδοσιακοί συμμετέχοντες προς την κατεύθυνση του λιγότερο παραδοσιακού. Οι μεγαλύτερες μεταβολές είναι πιθανό να προέρχονται από τους πιο παραδοσιακούς που τείνουν να πλησιάζουν τις λιγότερο παραδοσιακές αξίες της επόμενης γενιάς ή του άλλου φύλου.

Το σημαντικότερο εύρημα της όλης έρευνας αναφέρεται βέβαια στις επιδράσεις των διαφορετικού τύπου επιπολιτιστικών παραγόντων, που είναι κυρίως θέμα των χωρών υποδοχής. Στον Καναδά, χώρα που έχει επίσημα υιοθετήσει την επιπολιτιστική τακτική της εναρμόνισης, οι πολιτιστικές παράμετροι μεταδίδονται, σε σχέση με άλλες χώρες, μέσω διαφορετικών επιπολιτιστικά μηνυμάτων στους επιπολιτιζόμενους. Κατά συνέπεια, στις διαπολιτιστικές μελέτες, δεν αρκεί να γνωρίζουμε και να λαμβάνουμε υπόψη μόνο τις πολιτιστικές παραμέτρους, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο αυτές μεταδίδονται ως επιπολιτιστικά μηνύματα.

Συμπερασματικά, οι θεσμοί της κοινωνίας και οι σχέσεις με την ευρύτερη κοινότητα σαφώς αποτελούν πολύ σημαντικό κριτήριο για την ψυχολογική διαφοροποίηση του κάθε ατόμου. Ασφαλώς, δεν είναι μόνο η γενική επιπολιτιστική

διαδικασία που η χώρα υποδοχής θεωρεί ως δε-δομένη, αλλά και τα ίδια τα μηνύματα που δέχεται ο επιπολιτιζόμενος κατά τη διαδικασία επιπολιτισμού του που τον τοποθετούν ως προς τις ψυχολογικές παραμέτρους του. Επίσης, δε θα πρέπει να ξεχνάμε ότι και οι επιπολιτιστικοί στόχοι του ίδιου του επιπολιτιζομένου είναι μεγάλης σημασίας ως προς το είδος του επιπολιτισμού που θα βιώσει. Η διαδικασία αυτή θα πρέπει να μελετηθεί περαιτέρω, ενώ μια πολύ σημαντική διαπίστωση αφορά και στη διαπολιτιστική προσέγγιση της μελέτης των αξιών. Μια τέτοια προσέγγιση θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις επιπολιτιστικές παραμέτρους και διαδικασίες που είναι πιθανό να είναι ενεργές κατά τη διαμόρφωση των αξιών για κάθε χώρα, αλλιώς, τα συμπεράσματα στα οποία κανείς καταλήγει ως προς τα συστήματα αξιών σε μια χώρα ή σε ένα πολιτισμό γενικότερα, είναι δυνατόν να εμπεριέχουν πολώσεις και αδιευκρίνιστα στοιχεία.

Βιβλιογραφία

- Berry, J. W. (1979). Culture and cognitive style. In A. J. Marsella, R. G. Tharp, & T. J. Caborowski (Eds.), *Perspectives on cross-cultural psychology* (pp. 117-135). New York: Academic Press.
- Berry, J. W. (1980). Ecological analyses for cross-cultural psychology. In N. Warren (Ed.), *Studies in cross-cultural psychology*. London: Academic Press.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46, 5-68.
- Γεώργας, Δ. (1995). *Κοινωνική Ψυχολογία* (Τόμος Α'). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γεώργας, Δ., & Παπαστυλιανού, Ν. (1993). *Επιπολιτισμός Ποντίων και Βορειοηπειρωτών στη Ελλάδα: Ψυχολογικές διεργασίες προσαρμογής*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού.
- Γεώργας, Δ., Χριστακοπούλου, Σ., Μυλωνάς, Κ., & Schwarz, S. (1992). Οικουμενικές αξίες: Ελληνική πραγματικότητα. *Ψυχολογικά Θέματα*, 5, 7-25.
- Feldman, A., & Newcomb, T. (1969). *The impact of College on students*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Feather, N. T. (1975). *Values in education and society*. New York: The Free Press.
- Feather, N. T. (1986). Cross-cultural studies with the Rokeach Value Survey. *Australian Journal of Psychology*, 38, 269-283.
- Furnham, A., & Bochner, S. (1990). *Culture shock: Psychological reactions to unfamiliar environments*. London: Routledge.
- Georgas, J. (1989). Changing family values in Greece: From collectivist to individualist. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 20, 80-91.
- Georgas, J. (1991). Intra-family acculturation of values in Greece. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 22, 445-457.
- Georgas, J., & Papastyliaou, D. (1996). Acculturation and ethnic identity: The remigration of ethnic greeks to Greece. In H. Grad, A. Blanco, & J. Georgas (Eds.), *Key issues in cross-cultural psychology* (pp. 114-128). Lisse, The Netherlands: Swets & Zeitlinger.
- Georgas, J., Berry, J. W., Shaw, A., Christakopoulou, S., & Mylonas, K. (1996). Acculturation of Greek family values. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 27, 329-338.
- Kagitcibaci, C. (1990). Family and socialization in cross-cultural perspectives: A model of change. In J. Berman (Ed.), *Nebraska Symposium on Motivation: Vol 37. Cross-cultural perspectives* (135-200). Lincoln, NE: Nebraska University Press.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: The Free Press.
- Rokeach, M. (1976). *Beliefs, attitudes and values*. San Francisco: Jossey-Bass.

Assimilation and integration: Cross-cultural effects on immigrant-Greek's family values

KOSTAS L. MYLONAS
The University of Athens, Greece

ABSTRACT During the acculturation process, the individual follows assimilation or integration mechanisms in order to get adjusted to the host-culture; these mechanisms were studied in the light of Greek immigrants traditional values and their change depending on the acculturation mechanism adopted in three host-cultures (Canada, The Netherlands, and Germany) in comparison with control, non-immigrant groups (Greeks in rural and urban locations in Greece and English-Canadians). The question addressed was if the different policies held by the host countries (Canada supports integrational acculturation mechanisms, whereas, The Netherlands and Germany support the assimilation procedure) have a differentiating effect on the changes of Greek traditional values. The findings revealed a significant acculturation effect, which leads to a drop of traditional values for the Greek immigrants in The Netherlands and Germany, but not for those in Canada. The results are discussed on the basis of «culture-shedding» and «culture-learning» processes, as proposed by the acculturation model of Berry. The ways of communicating the acculturation messages in the host-country is a factor that should be taken into account when accuturation procedures and effects of any kind are under studied.

Keywords: Acculturation effects, assimilation, family values, integration.

Address: Kostas Mylonas, 71 Aghias Elenis Str., 157 72, Zografou, Athens, Greece. Tel.: *30-1-7287523, E-mail: kmylonas@dp.uoa.gr